

INNOVATIVE
WORLD

ILG'OR PEDAGOG

RESPUBLIKA ILMIY JURNALI

- EXACT
- NATURAL
- MEDICAL
- TECHNICAL
- ECONOMICS
- PHILOLOGICAL
- PEDAGOGICAL
- MILITARY
- SOCIAL SCIENCES
AND HUMANITIES

2024

Google Scholar

zenodo

OpenAIRE

Andijan, Uzbekistan

+998945668868

<https://innoworld.net>

XALQ OG'ZAKI IJODIDA MAKTUBLAR THE LETTERS IN THE FOLKLORE ПИСМА В УСТНОМ НАРОДНОМ ТВОРЧЕСТВЕ

Murotova Ismigul Bobomirzayevna
 BuxDU ikkinchi bosqich magistranti
Murotova Ismigul Bobomirzayevna
 BukhDU second cycle graduate student
Муротова Исмигул Бобомирзаевна
 магистрант Бухду второй этап

Annotatsiya: Ushbu maqolada badiiy adabiyotning muhim janrlaridan bo'lmish maktublarning xalq og'zaki ijodidagi o'рни va ahamiyati haqida atroflicha fikr yuritilgan. Maktublarning xalq og'zaki ijodidagi, jumladan, epik turga mansub bo'lgan dostonlar tarkibida qay tartibda, qanday badiiy kompozitsiyalardan foydalanilgani haqida so'z boradi.

Annotation: In this article it was widely given about the position and rde of the letters in folklore genze in literanture, and also, it was reflected the content of epic genze in folklore letters how to utilize from what kind of orders and compositions.

Аннотация: Данная статья относится к одному из важных жанров художественной литературы. В ней говарится и значении писма в фольклоре останавливается подровно в каком порядки используюся в составе былин и какие художественне композиции использованы

Kalit so'zlar: maktub, xat, xalq og'zaki ijodi, mayna, doston, genesis, "Ravshan"

Key words: letter, missive, folklore, mynah, epic, genesis, Ravshan

Ключевые слова: письма, послание, фольклор, эпос, генезис, майна.

Maktub va xatlar qadimdan kishilar o'rtasidagi axborot almashinuvi vazifasini bajargan. Maktub qog'oz yoki boshqa vositalar (loy bo'lagi, pergament varog'i yoki qayin po'stlog'i)ga qo'lda yozilgan xabardir. XVII-XIX asrlar, asosan, yozma maktublar asri bo'lgan. O'qimishli kishilar muntazam ravishda xatlar qabul qilib, jo'natib turishgan.

Tarixda maktublar orqali muhim ahamiyatga ega bo'lgan xabarlar, jumladan, podshohlarning farmonlari, xalqaro munosabatlar, murojaatnomalar, kishilar o'rtasidagi dil izhorlari, axborotlar, muhim voqealar o'z egalariga yetkazilgan. Ushbu maktublarda badiiy til unsurlaridan mohirona foydalanilgan. Masalan miloddan avvalgi III asrda Markaziy Osiyoda hukmronlik qilgan Botir Tangriqutning Xitoy malikasiga yozgan maktublari va malikaning Tangriqutga yozgan javoblari fikrimizga dalildir¹⁰.

Maktubning ilk ko'rinishlari O'rta Osiyo tarixida yozuv paydo bo'lmasdan ancha ilgari mavjud bo'lib, fikrlar turli belgilar vositasida yetkazilgan. Yoki ramziy ma'no tashuvchi buyumlar orqali ham maqsadlar bayon qilingan. Bunga misol sifatida skiflar shohi Iskandarning Eron shohi Doroga yuborgan buyumlari – kamon o'qi, baqa, sichqon va qushdan iborat o'ziga xos "maktub"ini eslash kifoya¹¹.

Maktubning ilk ildizlarini, asosan, xalq og'zaki ijodida ham ko'ramiz. Ayniqsa, epik turga mansub bo'lgan dostonlarda ularni ko'proq uchratish mumkin. Masalan, "Ravshan" dostonida maktubning o'ziga xos badiiy vazifasi bor. Ravshan bandi bo'lganda uni qutqarish uchun go'zal yori Zulxumor uning yurtiga maktub yozadi. Maktub quyidagi ko'rinishda: "Hasan mardning o'g'li, Xon Dallining joni-dili, oti bek Ravshan, Shirvon mamlakatiga, Qoraxon viloyatiga kelib bandi bo'ldi. Qirq kun muhlat qilib, zindonga soldi. Shu qirq kunning o'n to'qqiz kuni o'tkanda shu xat bo'ldi, namozshomda bitildi. Tong otmay, Chambilbelga, to'ramning eliga yetadi. Nomozi bomdod shu xabar bo'lsa, Ravshanning murabbiylari bo'lsa, kelsa, ayirib olsa, shu xat tekkandan so'ng yigirmanchi kunida Shirvon shahrining bozori, Bozorining o'rtasida dori, shu yerda Ravshanbekning osilib o'ladigan yeri. Agar Ravshanbekning Xesh-tabarlari, g'am-guzorlari, ichkuyarlari bor bo'lsa, kelib Ravshanbekning gavda-suyagini olib ketsin, deb xat bitildi"¹².

Asarda maktubning o'rni beqiyos. Ravshanning omon qolishi aynan shu maktub tufaylidir. Shu o'rinda "O'tkan kunlar" romanidagi Kumushning jasoratini eslash o'rinli. Xullas, Zulxumor Maktubni bog'lab, issiqqa chidamli, sovuqqa bardoshli qilib tayyorlaydi va mayna qushi orqali manzilga jo'natadi. Maktub orqali biz Ravshanning islom diniga e'tiqod qilishini ham bilib olamiz. Dalil sifatida Zulxumor "Nomozi bomdod" degan jumlaning maktub tarkibida keltiradi. Dostondagi voqealarning ketma-ketligini ta'minlash aynan ushbu maktub asosida amalga oshirilgan. Sababi Shirvon eli Ravshanbekning elidan ancha uzoqda bir oy deganda yetib olish mumkin. Ammo Ravshanning osilishga yigirma kun qolgan edi. Demak, Zulxumorning xati masofani inobatga olingan holda doston tarkibiga kiritilgan. Maktub juda sodda va ravon tilda bitilgan. Xabarlarning ketma-ketligi uni o'qishda biron muammoga duch kelishga yo'l qo'ymaydi. Maktub muallifi uning haqiqiylikini ta'minlash, aynan, qahramonimiz Ravshan haqida gap ketayotganini bildirish uchun (chunki Ravshanlar ko'p bo'lishi mumkin), otasining, bobosining ismlarini ham keltiradi. Dostonda maktubni manzilga yetkazish mayna qushning zimmasida edi. Odatda, maktub va xatlarni tashish vazifasini kaptar qushlar amalga oshirgan. Dostondagi masofalarning uzoqligi hamda vaqtning kam qolganligi sababli mayna qushga ushbu vazifa yuklatilgan. Mayna qushning biologik tarifi bilan tanishadigan bo'lsak, ular issiq va sovuqqa o'ta chidamli va

¹¹

¹² "Ravshan" dostoni 234-bet

qolgan qushlarga qaraganda juda tez uchganligi uchun dostondan o'rin egallagan. Dostonda ham yozma ham og'zaki maktub bor. Sababi, Zulxumor maktubni mayna qushga bo'g'laganidan keyin ham, og'zaki tarzda unga murojaat qilib xabar aytadi. Masalan, Zulxumor beka mayna qushini osmonga uchirib: "Jonivor! To'ramning xon Dalli enasiga ikki pari enasiga salom degin"- deb zor-zor yig'lab maynasiga aytgan so'zi:

Oqar ko'zdan qonli yoshim
Cho'q savdoga qolgan boshim
Arzim eshit, mayna qushim
Bor, Chambilning xoni kelsin,
Yovmutning beklari kelsin
Xasim bo'lib tengi to'shim
So'zim eshit, mayna qushim
Bor, Chambilning xoni kelsin
Yovmitning erlari kelsin¹³.

Zulxumorning maynaga og'zaki qilgan fig'onlari dostonda o'n to'rt bandni tashkil qiladi. Ushbu og'zaki maktub orqali biz Zulxumorning Ravshanni qanchalar sevishini, Ravshanning zindondaligi unga juda qattiq ta'sir qilganligini bilib olamiz. Qolaversa, pok muhabbat har doim jasorat talab qilishiga amin bo'lamiz. Zulxumor shohning qizi bo'lsa ham hech narsadan tap tortmay ushbu maktublarni yozadi. Agar dostonga maktub kiritilmagan bo'lganda Ravshan qanday qilib qutqarilar edi? Albatta, biron chorasi topilardi, ammo maktub orqali olgan taassurotni o'quvchilar ololmas edi. E'tibor bersak, maktub aynan Ravshanning ota-onasiga yozilgan. Bu orqali inson har qanday vaziyatda birinchi bo'lib ota-onasidan yordam istashiga ishora bor. Insonning eng yaqin do'sti uning ota-onasi ekanligiga ushbu maktub yaqqol misoldir. Yangi o'zbek adabiyotida ham xuddi shunga o'xshash misol bor. Masalan "O'tkan kunlar" romanidagi Otabekni ham otasining maktubi qutqarib qoladi. Kumush ham xuddi Zulxumor kabi Otabekning joniga oro kiradi. Ko'rinadiki, asarlarda keltirilgan maktub va xatlar shunchaki kiritilmaydi. Ularning ma'lum bir o'ziga xos poetik vazifasi bo'ladi.

"Kuntug'mish" dostonida ham maktub shaklidagi unsurlar mavjud. Ammo ushbu maktubda yozma matndan emas, balki buyumlardan foydalanilgan. Masalan, Kuntug'mish va Xolbeka bir-birlarini tushida ko'rganidan keyin Xolbeka bitta sandiqqa o'zining rasmini chizdirib, sochining tolasidan qo'yib, Chiltonlar almashtirgan uzukni ham joylab sandiqni yaxshilab tanballab daryoga oqizib yuboradi¹⁴. Bu yerda maktubni yetkazish vazifasini suv bajarmoqda. Yuqorida aytganizmizday, maktublar, asosan, xabar yetkazish vazifasini bajaradi. Bu dostonda aynan yozuv shaklida bo'lmasa ham, ammo buyumlar orqali xabar yetkazilgan. Shu maktubdan

¹³ "Ravshan dostoni"

¹⁴ "Kuntug'mish" dostoni

keyin Kuntug'mish Xolbekani izlab yo'lga tushadi. Nimaga Xolbeka yozma matndan foydalanmadi, degan haqli savol tug'iladi. Fikrimizcha, ular bir-birini tushida ko'rdi va bir-birining yuzini taniy oladilar. Shuning uchun Xolbeka matnli maktub yuborishni xohlamadi. Bu o'rinda maktub sevgining chinligiga dalildir. Xuddi shunday buyumlar orqali o'zining fikr mulohazlarini bildirish Alisher Navoiyning "Saddi Iskandariy" dostonida ham bor. Doro bilan Iskandar elchilar orqali muzokara olib borganida, Doro Iskandarni mot qilish uchun chavgon, go'y va kunjut berib yuboradi¹⁵. Bu o'rinda aytilmoqchi bo'lgan fikr bayoni shu buyumlarga yuklatilgan. Buni esa xalq og'zaki ijodining yozma adabiyotga ta'siri sifatida baholash mumkin.

O'zining syujet voqealariga boyligi bilan ajralib turadigan "Alpomish" dostonida ham qahramonlar o'rtasida maktub almashinish jarayonlari berilgan. Masalan, Barchin o'zining nochor ahvolini bayon etib, Hakimbekdan yordam so'rab, unga maktub yozadi va bu nomasini o'nta navkar orqali yuboradi. Xalq og'zaki ijodida maktubning turli xil ko'rinishlari mavjud. Yuqoridagi misollar bunga yaqqol dalildir. Ayniqsa, dostonlardagi maktublar ayollar tomonidan yozilganligi yanada diqqatga sazovor. Xalq og'zaki ijodi yozma adabiyotdan ancha oldin yaratilganligini inobatga olib, yozma adabiyotdagi maktublarning genezisi og'zaki ijod namunalariga borib taqaladi deb hisoblaymiz.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, badiiy asarga kiritilgan har qanday detal o'zining bajaradigan vazifasiga ega. Jumladan, maktublar ham asarni ochib beruvchi, syujetni harakatga keltiruvchi yoki yakunlovchi, qahramonning ichki kechinmalari, oshiqslarning yoriga qilgan dil izhorlarini kitobxonga yetkazishga xizmat qiladi. Asarlarda maktublar orqali kimningdir hayoti qutqarib qolinadi. Buni yuqorida bir necha dostonlardan olingan misollar vositasida tahlil qildik. Bu esa xalq og'zaki ijodida maktublarning munosib o'rne borligiga dalildir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Горбачева Е. Ю, Мигулина А. В., Епостольный в историческом контексте. 2. Молодой ученый. 2016 N28.1 (132.1) В. 6-8.
3. Abdurayimova Irodaxon Iqboljon qizi. Maktublar tarixi haqida 2023-yil
4. Alpomish- Toshkent. Ma'naviyat. 1987
5. Dostonlar aytuvchi Ergash Jumanbulbul og'li; yozib oluvchilar Muammadisa Ernazar o'g'li, Hodi Zarif; mas'ul muharrir T. Mirzayev- T. "Sharq", 2011-yil
6. Rahim Vohidov, Husniddin Eshonqulov. O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi. Toshkent- 2006-yil.
7. Kuntug'mish va Ravshan dostonlari. Ergash Jumanbulbul . T. Mirzayev. Sharq 2011-yil. 165-betlar.

¹⁵ Alisher Navoiy "Saddi Iskandariy" dostoni

8. Quronov D., Mamajonov Z., Sheralieva M. Adabiyotshunoslik lug'ati. T.: Akademnashr, 2010. – 400 b.
9. M. Qo'chqorova. Maktublar – qalb ko'zgusi // Jahon adabiyoti jurnali, 2009-yil, 11-son. – 18b..
10. Navoiy A. Mukammal asarlar to'plami. – T.: Fan, 1993. 693-b.
11. Nasimxon Rahmonov. O'zbek mumtoz adabiyot tarixi. – T., 2014. – 236 b.
12. Natan Mallayev. O'zbek adabiyoti tarixi. – T.: Fan, 1976. – 230b.
13. N. Ganjaviy. Xamsa: Iskandarnoma. – Dushanbe: Adib, 2012. – b.

INNOVATIVE
WORLD